

FORRAI JUDIT

A budapesti fogászati klinika megalakulása

A magyarországi fogászati szakmai oktatás előzménye

A nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe a magyar fogászati szakemberek is bekerültek. Bár a hazai fogászati oktatás a francia, az angol és a német iskolákhoz képest elmaradt, de néhány kiváló szakember (főleg Árkövy József) rendkívüli tehetséggel és kitartó munkával áthidalta azt a mintegy ötven éves technikai, oktatási és szemléletbeli különbséget, amely a magyar fogászati ellátást, oktatást és tudományos munkát jellemezte.

Az első lépés: a fogászati szakma megalapítását, a hivatalos oklevelet a sebészi mesterségből kinőtt önálló tevékenységként az 1799-ben a *magister artis dentariae*¹ vizsgával lehetett elérni az Orvoskaron.

Az első magyar születésű fogorvos tanár Carabelli Georgius (György), 1878-ban Pesten született, sebész-mester volt a bécsi egyetemen. Közel 20 évig oktatott és megalapított egy fogászati iskolát is. A gyakorlati oktatás még nem tartozott a feladatai közé, így csak elméleti tárgyakat tanított. Gyakorló tevékenységét magánpraxisában² folytatta, míg 1833-ban udvari, majd a császár személyi fogorvosa lett.

Nedelkő Döme (1812-1882) Carabelli egyik tanítványa volt³, aki 1842-ben kapta meg a fogorvosi diplomát. Ebben az évben a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének előadást tartott az „*Értekezés a fogorvosi tudománynak egy korszerű, magasabb tudományos álláspontra emelkedése szükségéről*” címmel⁴. 1844-ben Nedelkő elnyerte a pesti egyetem oktató fogorvosi pályázatát, s elindult a fogászati képzés az egyetem Hatvani és Újvilág utca sarkán álló pálos-rendi zárda, leánytanoda helyén kialakított tantermében.

Nedelkő mellett 1865-től Barna Ignác (1822-1894) dolgozott, aki a fogászat első magántanárrá habilitált szakembere lett. 1865-66 tanévben oktatott, de előadásait is és gyakorlati oktatását is a lakásán alapított poliklinikán végezte. Kutatásai során foglalkozott az egészséges száj fontosságával, a fogkő keletkezésével és eltávolításával⁵, a nehéz fogzás megelőzésével, a fogak kozmetikájával.

A korszerű oktatás alapítói

Iklódi Iszlai József (1840-1903) 1867-ben Pesten orvosdoktori, 1869-ben sebészdoktori, szemésmesteri oklevelet kapott. Bécsben szülésmesteri vizsgát tett, majd 1873-ban Londonban fogorvosi diplomát szerzett. Hazatérve hatalmas tudást felhalmozva nyitotta meg fogászati rendelőjét, majd szakirodalmi tevékenységet is folytatott. Gyűjtő szenvedélye sok mindenre kiterjedt, például a legnagyobb koponyagyűjteménye neki volt, amely a mai antropológiai gyűjtemény alapját képezi. 1881-ben magántanári címet szerzett „*Egyetemes fogtan és foggyógyászat*” címmel, s egyben megkezdte oktató tevékenységét. 1902-ben az egyetem újonnan alapított Fogászati Propedeutikai Intézetének első és egyetlen tanára lett, mert halálával megszűnt az intézete is.

Tanítványai között volt pl. Abonyi József és Salamon Henrik is. 1889-ben létrehívja és megalapítja a Fogtani Társulatot. Ez az első fogászati tudományos társaság, amely összegyűjtötte az akkori gondolkodó és

1. Forrai J.: A magyar fogtudomány kezdete in: Forrai Judit, Gazda István, Kapronczay Károly, Magyar László, Varga Benedek, Vizi E. Szilveszter: Ditor ut Ditem. Budapest. 2003. 173-201. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Semmelweis Egyetem

2. Huszár György: Carabelli bicentenárium. Fogorvosi Szemle, 81. 1988, 369-370.

3. Győry T.: Az Orvostudományi Kar története. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest. 1936.

4. Bugát Pál, Flór Ferenc: Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Pesten tartott második nagy gyűlésének munkálatai. Pest. 1842. 46.

5. Barna Ignác: A fogkő. Orvosi hetilap. 1858. 3. sz.

tudományos affinitású fogorvosokat, akik között megtalálható pl.: Kohn Lipót, Rothmann Ármin, Salzer Adolf, Vidéky Ferenc, Klinger Zsigmond, Derekassy László, Bauer Samu, Abonyi József stb. 1892-ben az Odontoscop-ot, az első magyar nyelvű fogászati folyóiratot indította útjára. Technika iránti vonzalmát bizonyítja több találmánya is, de mivel nem volt következetes, számára elég volt csak kitalálni, de nem szabadalmaztatta azokat, így szinte semmi sem viseli az ő nevét. A Skiagram pl. arra szolgált, hogy röntgen-képet ernyő nélkül közvetlenül lehessen látni, kryptoscopjával fogászati röntgenfelvételeket lehetett készíteni.

Az 1890-es években divatba jött petróleumlámpákban az Auer égő segítségével szerkesztett egy fogászati lámpát. Kidolgozott egy mérőműszert, a stomamétert, amely a felső állcsont prognathiáát méri, ezt az 1881-es londoni nemzetközi kongresszuson be is mutatta. 1902-ben pl. szájban rögzített tükröt szerkesztett. Fő kutatási területe a fogak artikulációja volt.

Árkövy József (1851-1922), a magyar fogászat történetének legnagyobb alakja⁶. A papi pályát elhagyva az orvosi fakultásra iratkozott be. Egyetemi tanulmányai alatt Jendrassik intézetében a szövettannal és a fejlődéstannal foglalkozott, különös tekintettel a fogak szövettani vizsgálatára. Az egyetem akkori dékánja, Nepomuk János segítségével ösztöndíjat kapott, hogy Angliába utazzon tapasztalatot gyűjteni a modern fogászat módszereiről, az aranytömés és a gyökérkezelés technikájáról, valamint a magán- és kórházi praxis helyzetéről.

Lelkes híve lett a minden kórházban működő ún. „*dental department-nek*”, vagyis a kórházi fogászati betegellátásnak, ahol a szegény betegeket kezelték, és az ellátáshoz tartozó szájsebészetnek (*dental surgeon*) is. Szorgalma és kiváló nyelvtudása alapján az Odontological Society of London társaság a tagjává választotta. Székfoglaló előadása a dentin fejlődését tárgyalta osztatlan sikerrel. Tanulmányi időszakának végén a francia és a német szakoktatást is tanulmányozta.

Hazatérve, tele ambíciókkal, a frissen tanult és jónak tartott módszereket szerette volna bevezetni – természetesen az itthoni személyi ellentétek miatt és az anyagi források hiányában ez nem sikerült. 1880-ban március 1-jén Árkövy úgy döntött, nem vár tovább támogatásra, önerőből a Magyar u. 21. sz. házban létrehozza az első nyilvános magányógyintézetet. A Foggyógyintézet⁷ céljául tűzte ki, hogy a fogbetegeket ambulanter, orvosi és sebészeti ellátásban részesítse, jótékonysági, vagyis ingyenes ellátást nyújtson, részt vegyen a fogászat egyetemi oktatásában és a szakképzésben, a tisztifőorvosnak meghatározott időben rendszeresen megküldje a rendelési órán pontosan adminisztrált statisztikai adatokat. Mindezen tevékenységeket és az ezzel járó összes terhet Árkövy önállóan viselte.

A Magyar utcai Foggyógyintézet fennállásának nyolc éve alatt több mint 11.383 beteget látott el, 894 beiratkozott orvostanhallgató látogatta az intézetet, és 64 orvos részesült szakképzésben. Lassan szűkké vált a rendelőintézet. Árkövy⁸ másik, korábban már elutasított ötlete is valóra vált, nevezetesen a közkórházakban is működő fogászati ellátás megvalósítása. 1887-ben Ráth főpolgármester engedélyezte és egyben kinevezte Árkövyt a Szt. Rókus Kórház orvosának. A fogászati ellátás érdekében a helyszűkében szenvedő közkórház csak a könyvtárhelyiségét tudta a rendelkezésre bocsátani. A fogászat egy helyiségből álló egységén mindössze egy ajtó és egy ablak volt, amely a kórház zárt folyosójára nézett.

Bár egyértelműen 200-300 fogorvosra lett volna szüksége az országnak, az Árkövy által működtetett Foggyógyintézetben az oktatás kis létszámmal, de beindult. Igaz ugyan, hogy ekkor Európában csak 9 fogászati iskola működött: kettő Londonban, kettő Párizsban, egy-egy pedig Berlinben, Breslauban, Utrechtben, Genfben és Budapesten. A szűk kereteket kinőve Árkövy a Vallás- és Közoktatási miniszterhez írt levelében kérvényezte egy méltó fogászati klinika létesítését, ahol a magas színvonalú oktatáson kívül ambulatórium és

6. Forrai J.: Árkövy József in: Híres Magyar Orvosok. III. Budapest. Galenus. 2002. 77-79.

sebészeti fekvőosztály, laboratórium, gyűjteménytár és könyvtár áll a korszerű szakképzés rendelkezésére.

1889-i miniszteri rendelet alapján az orvosegyetem helyet adott a stomatológiának. 1890. február 8-án Fodor József dékán ünnepélyesen megnyitotta a Fogászati Klinikát. Helye az egyetem gazdasági épületének a II. emeletén, egy „szolga-lakásokból” kialakított három szoba volt, melyet Fogászati Klinikának neveztek ki. Ezzel egy időben Kolozsváron is elindult a képzés⁹. Két évvel később, 1892-ben Árkövy megkapta a rendkívüli tanári címet. Munkatársaival folyamatosan kutatták az egyes fogbántalmak kórbonctani és szövettani okait, elváltozásait, valamint nagy hangsúlyt fektettek a bakteriológiai vizsgálatokra, a vizsgálatokon alapuló tudományos értekezések alapvető korabeli forrásmunkák. Ezzel a módszerrel az évszázadokon keresztül alacsony színvonalon működő fogászatot stomatológiai szaktudománnyá fejlesztette.

1900-ban, a nagy klinikai épületek tervezése és építkezése kapcsán a szűkméretű Fogászati Klinika új, a még ma is működő épületét kapta meg a Mária utca és a Pál utca sarkán, melyet 1909. február 14-én nyitottak meg. 1906-ban hivatalosan a Fogászati Klinika a Stomatológiai Klinika elnevezést kapta, a végzett fogorvosok pedig stomatológusok lettek. Árkövy a stomatológia helyét az orvostudományban a következőképpen határozta meg: „A stomatológia egyik ága az orvostudománynak, tehát orvosi szakma, melynek tudás- és működésköre a szájüregre terjed ki...”

Ami forradalmian újszerű volt még Európában, hogy két fekvő osztállyal (egy férfi és egy női) lehetőséget nyújtott a szájsebészeti műtéteknek, valamint a műtéten átesettek fekvőosztályon kapják meg az utókezelést. Mind a tárgyi feltételek, mind a humán erőforrás lehetővé tette a magas szintű gyógyítást, a megfelelő szakorvosképzést, valamint a tudomány eredményes művelését.

Az oktatott szaktárgyak felölelték az akkori modern ismeretanyagot, s megindult a fogászaton belül a szakosodás is. Az egyes szakágak művelői már a kor fejlett színvonalán álltak, amit a fogorvos-világ számos elismerése is mutat. Rothmann Ármin (1860-1932) a „fogak kór- és gyógytana”, Hattyasy az „odontotechnológia és fogászati metallurgia”, Antal a „foghúzás”, Szabó a „fogászati műtéttan”, míg Salamon a „protetika-odontotechnika,” valamint a „fogszabályozástan” tanárai voltak.

Az oktatáshoz szervesen hozzátartozott, hogy a klinika dolgozói elkészítették a párizsi kiállításra (1900) az oktatási segédanyagokat, az 52 darabos festett gipszmintát, melyen látványosan jelölték a fogak pulpáját, a fogbél lefutását, a gyökérhártyát és a különböző állcsont-elváltozások kórbonctani és kórszövettani szerkezetét. Papírmásból is készítettek oktató segédanyagot. Egy másik sorozatban gipszmintán 24 féle módját mutatták be a cavitas alakításnak. Egy hét táblából álló sorozaton pedig 350 természetes fogon az összes addig ismert gyökértömési eljárást ábrázolták. Sok országból rendeltek ezekből a szemléltető eszközökből. 1904-ben, St. Louisban, ugyanezekkel az eszközökkel aranyérmet nyertek.

Esztergált keményfából nagyméretű állcsontok, kivehető fogakkal álltak a hallgatók rendelkezésére, amelyek még ma is megtekinthetők a Propedeutikán. Nemcsak a klinikai oktatásban alkotott Árkövy József újszerűt, hanem aktívan részt vett a szakma társadalmi szerveződésében is. 1896-ban megalapította a Budapesti Kir. Orvosegyesület Stomatologikus Szakosztályát, 1897-ben pedig a Stomatológusok Országos Egyesületét. Az 1907-ben Párizsban alapított Association Stomatologique Internationalének (ASI) egyik elnöke és létrehozója volt.

Árkövy, személyében megalapozta a magyarországi és egyben az európai stomatológiai tudományt, létrehozta elsőként a világon a Stomatológiai Klinikát, e diszciplína egyenjogúságát kivívta a többi szaktudomány

7. Salamon Henrik: A magyar stomatológia (fogászat) története. Budapest, 1942. Magyar Stomatológiai kiadóhivatal.

8. Huszár György: A magyar fogászat története. Budapest. 1965. Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Kiadványa.

9. Péter Mihály: Az Erdélyi fogorvoslás történetéből. Mentor kiadó, Marosvásárhely. 2006. 145.

között, tudományos kutatással, laboratóriumi vizsgálatokkal, orvosi szemlélettel megteremtette a helyét a medicinában. Az Árkövy iskola legjelesebb tanítványai: Hattyasy Lajos, Rothmann Ármin, Antal János, Szabó József és Salamon Henrik voltak.

Új idők nagy egyéniségei

Szabó József követte Árkövyt a Stomatológiai Klinikán. Szabó kivételes tehetségű és tudású szakember volt. A Stomatológiai Közlöny főszerkesztője lett, majd a Stomatológusok Országos Egyesületének alelnöke. Már az első kutató éveiben olyan közleményeket adott ki, melyek évtizedeken keresztül – még ma is – a nemzetközi fogászati irodalomban meghatározó jelentőségűek. (A világon az elsők között írta le tudományos igényességgel a pulpaúr fokozatos beszűkülését, a fogak replantációját, az extractiós sebek gyógyulását.) Több fogászati tankönyvet fordított magyar nyelvre, könyvfejezeteket írt, majd 1914-ben jelent meg első kiadásban nagysikerű tankönyve „*A Gyakorlati Fogászat*”, amit kiadtak olasz és spanyol nyelven is.

Az 1890-es évek színvonalán álló Árkövy-féle Stomatológiai Klinikát Szabó gyökeresen átalakította.¹⁰ Kibővítette a röntgenosztályt, fogszabályozó osztályt hozott létre, fogtechnikai laboratóriumot állított fel, orvosi laboratóriumot, szájnyalvákártya betegek részére külön rendelt létesített, kifejlesztette a fekvőbeteg részleget, egységkészülékekkel szerelte fel a klinikát, s új, modern felszerelést vett a nagy műtőnek is. Szabó remek előadó, igen tájékozott szakember volt. Előadásaira vidékről is érkeztek kollegák, mert többnyire szombat délutánra estek az órái. Külföldi fogorvosoknak is rendezett továbbképző kurzusokat a klinikán. Az egész világ szakmai elismerését vívta ki. Szabó vezetésével a Budapesten megrendezett I. Nemzetközi Stomatológus Kongresszuson 23 országból 1100-an vettek részt.

Iskolát teremtett, kiváló barátjával és munkatársával, Salamon Henrikkel sokat dolgozott a klinika továbbfejlesztésén. Szabó József 1931-32-ben és 1932-33-ban az Orvosi Kar dékánja volt, az Association of Stomatology International elnöke, számos nemzetközi és nemzeti fogorvosi társaság elnökségi, vezetőségi és tiszteletbeli tagja volt. A klinika átszervezésében nagy támasza volt Salamon Henrik (1865 - 1944). Salamon számos szakterületre kiterjedő munkássága jelentős eredményeket hozott a protetika, az odontotechnika vonatkozásában. Úttörő jellegű volt orthodontiában is, mely kapcsán önálló osztályt létesített és vezetett. 1902-ben Madzsar Józseffel közösen indította útjára a Stomatológiai Szemle nevű újságot, s a fogászat történetével behatóan foglalkozott.

Szabó halálát követően, 1938-ban Máthé Dénes lett a klinika igazgatója, akinek működését a háborús idők nehézségei és korai halála határozta meg. Iskolát teremtett és sok kiváló szakember került ki keze alól a következő nemzedékből: Boros Sándor, Földvári Imre, Molnár László, Sugár László, Szokolóczy-Syllaba Béla, Varga István.

Máthé halálát követően megbízott vezetőként 1944-ig Szokolóczy-Syllaba Béla vezette a klinikát. Szokolóczy altatással és fájdalomcsillapítással foglalkozó könyve hosszú évtizedekig alapkönyv volt a hallgatók és kész kollegák számára. Külön érdekessége a manuális kitapintás, a vezetékes érzéstelenítés helyének meghatározása olyan esetekben, amikor a megszokott technika nem jár eredménnyel. A fogorvos továbbképzés számára írta „*A nitrogénoxid-altatások a fogorvosi gyakorlatban*” c. külön-füzetét.

Őt követően Balogh Károly (1895 – 1973) egyetemi magántanár nyerte el a klinika igazgatói állását pályázaton, s a háború után a Fogorvostudományi Kar megalapítójaként kimagasló teljesítménnyel vezette az új Kart.

A két világháború között a magyar fogászati szakoktatás vezető intézménye a budapesti klinika volt, noha

10. Kóbor A., Forrai J.: A fogorvosképzés magyarországi fejlődésének története. 50 éves a Semmelweis Egyetem Fogorvostudományi Kara (1955-2005). Budapest. 2005. 17-30.

máshol is képeztek szakorvosokat. Az Apponyi Klinika fogászati osztályán Rothmann Ármin, majd Simon Béla vezetésével; az 1. sz. Honvéd Helyőrségi Kórház fogászati rendelője Sturm József, majd Forgách Aladár irányításával; az Izraelita Kórház és Kaszab Poliklinika fogászata Bányai Sándor és Bauer Andor vezetése alatt működött, 1922-ben indult meg a már végzett fogszakorvosok szervezett továbbképzése is, 2-3 hetes kurzusok formájában.

A háború embertelen és kegyetlen veszteségei megtizedelték az orvos- és fogorvos társadalmat is, a klinika oktatógárdáját egyaránt. De a romok között is a fogfájás és a foggyógyítás kikövetelte az intézet újraindítását. 1945-ben elektromosság és villany nélkül újra megindult a betegellátás a klinikán.

2005-ben ünnepelte a Fogorvostudományi Kar az 50. évfordulóját és végül 2007-ben a KAR új épületbe költözhetett, amelyet kizárólag a fogászati oktatás korszerű céljára építettek. A nagy előadóterem Árkövy József, a nagy alapító nevét őrzi.